

DEDE KORKUT HİKÂYELERİNİN KOHLBERG'İN AHLAK GELİŞİM KURAMINA GÖRE İNCELENMESİ

Yrd.Doç.Dr.Emre DAĞAŞAN*

Yrd.Doç.Dr. Devrim Erginsoy OSMANOĞLU*

Yrd.Doç.Dr. Selma Erdağı TOKSUN*

ÖZ

Geleneksel ahlak eğitimi yaklaşımlarına göre, ahlak iyi ve kötü huylar paketinden oluşur. Kohlberg, son dönem ahlak eğitimcilerinden; felsefe, psikoloji ve sosyoloji alanlarını, ahlak eğitimi anlayışında sentezleyebilen bir teorisyendir. Ahlakın nasıl geliştiğine dikkat çeken ve somut çalışmalar ortaya koymak isteyen Kohlberg, araştırmasını ahlaki ikilemler barındıran hikâyeleri çocuklara vererek ve onlara bu durumlarda nasıl tepkide bulunacaklarını sorarak oluşturmuştur. Çeşitli kahramanların yer aldığı hikâyeler ders kitaplarına, zaman zaman çizgi filmlere ve filmlere konu olmaktadır. Bu hikâyeler yetişkin ve çocukların ilgilerini çekmekte, ahlaki değerlere ilişkin tartışma ortamı için iyi birer kaynak oluşturmaktadır. Kitapların ve Edebi eserlerin önemi dikkate alındığında Türk toplumunun kültürel değerlerini yansıtan en önemli eserlerden birini de ortak geçmişin, kültürün, Türk milletinin eseri olan Dede Korkut Hikâyeleri oluşturduğu görülmektedir. Bu çalışmada tüm dünyada kabul görmüş olan Kohlberg'in ahlaki gelişim aşamaları dikkate alınarak Dede Korkut Hikâyelerinde görülen ahlaki gelişim aşamaları tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmada tarama modeli, verilerin analizinde ise betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Genel hatlarıyla değerlendirildiğinde incelenen hikâyelerde gelenek öncesi ve geleneksel düzey davranışların daha fazla işlendiği ancak gelenek ötesi davranışlara dönük mesajların sayıca az olduğu görülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Ahlak eğitimi, Dede Korkut Hikâyeleri, Kültürel Değerler.

EXAMINING DEDE KORKUT STORIES ACCORDING TO KOHLBERG'S MORAL DEVELOPMENT THEORY

ABSTRACT

According to the approaches of traditional moral education; morality consists of a package of good and bad habits. Kohlberg is one of recent moral educators and a theoretician synthesizing the areas of philosophy, psychology and sociology with sense of moral education. Drawing attention to how morality develops and intending to present concrete studies; Kohlberg conducted his research by giving stories with moral dilemmas to children and asking them how they would react in such circumstances. His stories that contain various heroes are used in school books and even cartoons and movies from time to time. These stories catch the attention of adults and children and create a good resource for discussion environment related to moral values. Considering the importance of books and literary works, it is seen that Dede Korkut Stories, a work by the common past, culture and the Turkish nation, comprise one of the most important works reflecting the cultural values of the Turkish society. In this study, it was tried to determine the moral development stages in Dede Korkut Stories based on Kohlberg's moral development stages that are accepted in the whole world. The study was conducted by using survey model and the data were analyzed by using descriptive analysis method. Evaluating in general terms, it was observed that the stories mainly involved pre-conventional

* Kafkas Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, emredagasan_25@hotmail.com

*Kafkas Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü, Erginsoy@hotmail.com

* Kafkas Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, selma_erdagi@hotmail.com

and conventional behaviors; however, there was a limited number of messages regarding post-conventional behaviors.

Keywords: Moral education, Dede Korkut Stories, Culturel Values.

Günümüz dünyasının en temel sorunlarından biri uyum içinde yaşayamamaktır. Uyumun ve huzurun sağlanması bireylerin birbirleriyle ilişkilerini düzenleyen törel davranış kuralları, yasaları ve ilkeler üzerinde ortak düşünce yapıları geliştirmesi ile mümkün olmaktadır. Çeşitli toplumlarda ve çağlarda kapsamı ve içeriği değişen ahlaksal değerler toplulukların bir arada yaşayabilmesi için belki de kanunlardan daha fazla yaptırım gücü olan, kabul görmüş doğrulardır.

Geleneksel ahlak eğitimi yaklaşımlarına göre, ahlak iyi ve kötü huylar paketinden oluşur. Kohlberg, son dönem ahlak eğitimcilerinden; felsefe, psikoloji ve sosyoloji alanlarını, ahlak eğitimi anlayışında sentezleyebilen bir teorisyendir. Felsefi açıdan; Kohlberg'in çalışması, 20. yüzyılın eğitim felsefesinin çoğunda görülen analitik yönelime bir reaksiyonu; bunun yanında eğitim felsefesinin büyük geleneğine dönüşü temsil eder. Psikolojik açıdan da, ağırlıklı olarak Sigmund Freud ve Frederic Skinner tarafından yürütülen ahlak eğitime farklı bir alternatif sunma teşebbüsünde bulunur. Sosyolojik olarak, modern çağın ahlak göreceliğine karşı yeni bir evrensellik sunar (Çinemre, 2013:149.).

Kohlberg, Piaget'nin ahlak gelişim kuramını yeniden incelemiş ve anlamlandırmıştır. Kohlberg'in muhakemeyi tanımlayan ögeler olarak adalet ve hak kavramlarını ön plana çıkaran kuramı çocuk ve yetişkinlerin belirli durumlarda davranışlarını yöneten kuralları nasıl yorumladıklarını incelemiştir (Bee & Body, 2009:675). Kohlberg, kişilerin toplumsal olaylardan ahlaki sonuçlar ve psikolojik çıkarımlar yaptığını ifade ederek, doğru ya da yanlışın toplum tarafından belirlendiği görüşü yerine kişinin doğru ya da yanlış kendi algıları sonucu oluşturduğu görüşünü benimsemiştir. Kohlberg, ahlak eğitiminin asıl amacının, "insanların düşünce yeteneklerini, gelişimlerine uygun şekilde harekete geçirmek ve ahlaki problemlerini çözmek için kendilerine daha yeterli ve kompleks düşünme becerileri kazandırmak" olduğunu belirtir. Kohlberg'in bu görüşüne göre ahlaki bir zıtlık durumunda kişinin "doğru"yu nasıl yapacağını kendi kendine keşfetmesi, bunu nasıl yapması gerektiğinin kendisine öğretilmesinden daha önemlidir. Kohlberg'e göre, geleneksel olarak çocukların ahlaki olgunluğu, çevresindeki yetişkinler tarafından konan kurallara uyup uymamasıyla belirlenmektedir. Oysa, bunun yerine çocukların kendi ahlaki yargılarını kendilerinin oluşturabilmesi ve ahlak prensiplerini formüle edebilmesi gerekmektedir. Kohlberg, bu amaçla, geleneksel yöntemlerde olduğu gibi ahlak eğitiminde bir dizi değerleri öğretmek yerine, ahlaki yargı gelişimini teşvik edecek bir program önerir (Çinemre, 2013:150).

Ahlakın nasıl geliştiğine dikkat çeken ve somut çalışmalar ortaya koymak isteyen Kohlberg, araştırmasını ahlaki ikilemler barındıran hikâyeleri çocuklara vererek ve onlara bu durumlarda nasıl tepkide bulunacaklarını sorarak oluşturmuştur. Araştırmalarının sonuçları çocukların olayları çözüm stratejilerinin üç ana başlık altında toplanan 6 farklı ahlak gelişim aşaması olduğunu göstermiştir. Bu aşamalar:

Kohlberg'in Ahlak Gelişim Kuramı:

1.Gelenek Öncesi Düzey

Bu dönemde doğruyu yapma nedeni cezadan kaçma ve otoritenin isteğidir. Bir davranış cezalandırılıyorsa kötü, cezalandırılmıyorsa iyidir. Davranış bütünüyle dışardan denetlenir. Davranış, ödüller ve cezalar tarafından yönlendirilir. Bu dönemde çocuk toplumun kurallarını kavrayamaz (Fleming, 2006).

Ceza ve İtaat Eğilimi: Olayların dış görünüşüne ve meydana gelen zararın büyüklüğüne bakarak karar verirler. Çocuk, kurallara doğruluğuna inanıldığı için değil, cezalandırılmamak için ya da rahatı bozulmasın diye boyun eğer. Bu devrede davranışın sonuçları, o davranışın iyi ya da kötü olduğunu tayin eder. Cezadan kurtulmak ve yetkiye karşı tam riayet kendi başına değerlidir. Çocuk için büyüklerin sözünden çıkmamak önemlidir, çünkü onlar büyük ve güçlüdür. Başın derde girmemesi önemlidir.

Araçsal İlişkiler Eğilimi (Pazar yeri ahlakı): Çocukların kendi ihtiyaç ve isteklerinin karşılanması önemlidir. Diğer insanların da ihtiyaçlarının farkındadırlar ancak birinci planda kendileri vardır. Değiş-Tokuş Ahlakı, Al Gülüm-Ver Gülüm Ahlakı olarak da bilinir. Bireyin gereksinimlerini gideren her şey doğrudur. Pragmatik alış-veriş kavramı (sen bana yardım et, ben sana ederim), sevgi, bağlılık ve adalet kavramlarının önüne geçer. Çocuk, ödüllendirilen davranışları yapar, cezalandırılanlardan çekinir. Ayrıca bireyler arasındaki anlaşma ve söz vermelere değer verilir. Örn. Kaz gelen yerden tavuk esirgenmez.

- Bu dönemde çocuk kendi çıkarlarıyla başkalarının çıkarlarının farklı olabileceğini anlar. Fakat bu durumun bana faydası ne? Sorusu sorar.
- Kurallara çıkarlar ölçüsünde uyar ve diğerlerinin de böyle yapacağını varsayar.
- Karşılık ve eşitlik ilkesi ile adil olmaya çalışır (göze göz, dişe diş).

2. Geleneksel Düzey

Bu aşamada çocuk toplumsal kuralları kavramaya ve objektif bakış açıları kazanmaya başlar. Freud bu dönemi Süperego'nun geliştiği ve vicdanın olduğu dönem olarak görür (Yahaya, 2017).

Kişilerarası Uyum Eğilimi (İyi çocuk olma): Birey dış dünyaya ve kendi dışındaki olaylara objektif yaklaşmaya başlar. ' Akran gruplarıyla işbirliği gözlenir. ' Bu döneme "iyi çocuk olma evresi" de denir. Çünkü iyi davranış ceza almamak için değil, yakın çevreyi memnun etmek, onlara yardımcı olmak ya da onlar tarafından takdir edilmek için yapılır.

- Bireyin kendinden bekleneni yapması en doğru hareket biçimidir. Davranış niyete göre değerlendirilir. 'İyi niyetli olmak' önem kazanır.
- Güven, sadakat, saygı, karşılıklı ilişkilerin devamlılığı ve minnettarlık önemlidir.
- Yakın çevrenin düşüncelerine önem verilir.
- İyi olmak, başkalarının duygularıyla ilgilenmek, sadık ve güvenilir olmak, beklentiler ve kurallar doğrultusunda davranmak önemlidir.
- Dışlanmak ve ayıplanmak temel korkudur.

Kanun ve Düzen Eğilimi: Ahlaki anlayış, çevredeki önemli görülen bireylerin beklentilerine uygun davranışların doğru bulunması yerine, davranışların toplumsal sistemin yasal kurallarına ve normlarına uygun olmasını esas alır. ' Doğru davranış, otoriteye ve sosyal düzene uygun olarak kişinin görevini yerine getirmesidir. Bu devrede önemli olan, başkalarını memnun edecek davranışlarda bulunmak değil, sosyal düzeni eleştirilmeden kabul etmek, yerleşmiş kurallar ve sosyal düzeni korumaktır. Doğru davranış, görevini yapmak, otoriteye saygı göstermek, kural ve yasalara uymaktır.

- Bakış açısı yakın çevreden bütün topluma genişlemiştir.
- Göreceli Kavramlar (sorumluluk, adalet, hoşgörü vs) kazanılmış ve içselleştirilmiştir.
- Kurallar değişmez ve herkes için geçerlidir.

3. Gelenek Sonrası Düzey

Sosyal Sözleşme Eğilimi: Genelde toplumsal normlarla değerlere uygun davranışlar sergilemekle birlikte, insani değerlerle çatışan yasal düzenlemeleri sorgulayabilir, bu kuralların değişmesi gerektiğini savunarak bunları reddedebilir. Gelenek sonrası düzey kanunların değişmezliğini savunan diğer ilk iki evreden, kanunların demokratik olarak değiştirilebileceği görüşüyle farklılık gösterir. Yasal görüş kabul edilmekle birlikte, topluma daha fazla yarar sağlayabilmek için yasaların değişebileceğine inanır. Kurallar insanlar tarafından konulmuştur. İşlemiyorsa, yine toplumun onayıyla değiştirilebilir. Bu evrede doğru davranış, insan hakları ve toplum yararı gözetilerek toplum tarafından incelenip kabul edilmiş ilkelere uygun davranıştır. Bireylerin fikir ve değerlerinde farklılıklar olsa bile görüş birliğine varmak önemlidir. Ancak, doğru ve yanlışın kişisel değer sorunu olduğu da kabul edilir. Sözleşme ve anlaşmalar yapıldıktan sonra her iki tarafı da bağlayıcı bir özellik taşır.

Evrensel Ahlak Eğilimi: Kişi ahlak ilkelerini kendisi seçip oluşturur. Bu ilkeleri ihlal eden kanunlara uyulmamalıdır. Çünkü "adalet yasanın üstündedir". Dil, din, ırk ve cinsiyet ayrımı yapmaksızın insanın onuru ve haklarını korumak yaşamlarının amacıdır. Bireyin haklarına saygı esastır. Ahlaki gelişimin en son aşaması olan bu evre doğru ve yanlış, sosyal düzenin yasa ve kurallarıyla değil, kişinin kendi vicdanıyla ve kendi geliştirdiği ahlak ilkeleriyle tanımlanır. Bütün insanlığın uyması gereken evrensel ahlaki prensipler de havuzdur. Ahlaki prensipler, insan haklarına, insana ve insan onuruna saygı içermektedir. Mevlana, Yunus Emre, Hacı Bektaşî Veli, Mahatma Gandhi , Rahibe Teresa gibi kişilerin bulunduğu evredir. Bu evredeki kişiler için bedeli her ne olursa olsun önemli olan adaletin yerini bulmasıdır. (Senemoğlu, 2007; Can, 2006; Taylı, 2016).

Ahlak gelişim kuramlarından bir diğeri olan Toplumsal Alan Kuramının temsilcisi **Eliott Turiel**'in de ifade ettiği gibi insanlar sadece kendi deneyimleriyle değil aynı zamanda dış kaynaklı hikâyeler, toplumsal normlar ve söylemler aracılığıyla ahlak gelişimi, cinsiyete ilişkin algılar, psikolojilerini ve kimliklerini şekillendirirler (Dyck, 2000). Dil ve dil eserlerinin kullanımı nerede ve hangi zaman diliminde olursa olsun daima siyasal, toplumsal ve ahlaki içeriklere sahiptir. Çünkü dil onu kuşatan sosyal dünya ve o sosyal dünyanın ideolojileri tarafından sarmalanmış durumdadır. Bu

açıdan bakıldığında dili siyasal, ideolojik ve ahlaki ifadelerden ayrı tutmak ve onsuz düşünmek hemen hemen hiç olası değildir (Gee, 1999).

Geleneksel karakter eğitim yaklaşımlarında izlenen geleneksel vaaz ve nasihat yöntemleri, gerçek yaşam olayları yanında saçmalıktan öteye gidemediğini ifade eden Kohlberg ahlaki gelişimin ve sorgu sistemlerinin ilerlememe sebebini doğru ve yanlış kimin, nasıl öğreteceğinin bilinmemesinden kaynaklı olduğunu ifade eder. Ona göre iynin öğretimi, bireye bilgi aşılaktan ziyade, ahlaki meselelere “dikkat çekmek” olmalıdır. Günümüzde ahlaki değerler doğrudan, dolaylı ya da planlı, plansız etkinliklerle toplumu oluşturan bireylere kazandırılmaya çalışılmaktadır. Birçok sanat dalında olduğu gibi geçmişten günümüze sayısız edebiyat eserlerinde erdemli olmak, ahlaklı davranmak ya da iyi ve kötü konuları işlenmektedir. İçinde bulunduğu çağın felsefik görüşlerinden beslen hikâyeler, anlatımları çok güçlü olduğundan bireyler baskın söylemin ve yaşadıkları durumlara göre edindikleri kimliklerinin mesajlarını kendi gerçeklikleri gibi içselleştirirler. Yaşanılan durumlar bireye uygun olmazsa bile, bu mesaj mutlaka birey tarafından alınır (Corey, 2005).

Çeşitli kahramanların yer aldığı hikâyeler ders kitaplarına, zaman zaman çizgi filmlere ve filmlere konu olmaktadır. Bu hikâyeler yetişkin ve çocukların ilgilerini çekmekte, ahlaki değerlere ilişkin tartışma ortamı için iyi birer kaynak oluşturmaktadır (Deveci, Belet ve Türe 2013). Zaman zaman kahramanların örnek oluşturduğu değerler, kendi kültürlerini aşarak evrenselleşebilir. Tüm bu özellikleri bakımından kahramanlık hikâyeleri öğrenciler için güdülenme kaynağı olabilir (Sanchez,1998). Bu noktada hikâye ya da öykü, insanların deneyimlerine yükledikleri “özel anlam/lar”ı temsil eden kavram olarak karşımıza çıkar. “İnsanlar yaşamlarını düzenleyen hikâyeler aracılığıyla hayatlarının anlamını şekillendirirler. Hikâyelerde yer alan kahramanlar, yaşayışları ve davranışları ile yaşadıkları toplumda örnek insanlar olarak toplumun diğer bireylerine yarar sağlayacak özverili davranışları ile o toplumun değerlerini ifade ederler. Çocuk için kitap, çizgi, resim, renk öğeleri ve yaratıcı anlatım yollarının kullanılmasıyla oluşturulan bir görüntüler dünyasıdır. Yazınsal olarak üstün ve anlamlı niteliklere sahip kitapların, insan psikolojisi üzerinde hem iyileştirici hem de kişide var olan bazı güçleri harekete geçirici özellikleri vardır. Edebiyat, insanın hem bilişsel hem de duyuşsal yönü üzerinde etkilidir. Bibliyoterapi, olarak adlandırılan ve doğru zamanda, doğru bireyle, doğru kitabı buluşturma mantığına dayanan psikolojik danışmada kullanılan tedavi yöntemi oldukça eski bir geçmişe dayanır. Bibliyoterapi öyküyle okuyucunun kişiliği arasında dinamik bir ilişki kurulması ile başlayan sürecin, kendisine sunulan her yaşam öyküsünde, kendisine benzer ve kendisinden farklı olan birçok özelliği kavrayabildiğine inanır. Kişi kahramanın yaşadıklarıyla kendi yaşadıklarını karşılaştırma olanağı bularak, yeni değerlendirmeler yapabilir. Öyküler, bireyin kendisini tanımasına, öteki insanların gözlerinden bakabilmesine, ahlaki davranışlarına, iyileşmesine ve gelişmesine yardımcı olur (Öner, 2007).

Kitapların ve edebi eserlerin önemi dikkate alındığında Türk toplumunun kültürel değerlerini yansıtan en önemli eserlerden birinin de ortak geçmişin, kültürün, Türk milletin eseri olan Dede Korkut Hikâyeleri’nin oluşturduğu görülmektedir (Torun, 2011). Eski Oğuz destan geleneğine uygun olarak halk arasında yaşarken XV. asırda bir ozan-hikâyeci tarafından canlı bir dil ve şahsî bir üslupla tasnif (telif) edilen bu hikâyeler kitabı; dil, edebiyat, folklor, etnoloji, tarih ve etnografya gibi ilimler

bakımından gösterdiği zenginlik ve çeşitlilik itibarıyla uzun zamandan beri yerli ve yabancı bilginlerin dikkatlerini üzerinde toplamaktadır (Elçin,1997: 29). Ayrıca Dede Korkut Hikâyeleri'nde Oğuz boylarının düşmanlarıyla yaptıkları savaşların, kahramanlığın, akıncılık şeklinden çıkarak psikolojik, sosyolojik ve ahlaki duygularla, düşüncelerle ve davranışlarla birleştiğini görürüz (Kaplan, 2006: 15).

Türk dünyasının ve bilim dünyasının üzerinde belki de en fazla durulan ismi olan Dede Korkut, Türk milletinin en meşhur ve en büyük simalarından biridir. Oğuzların Bayat Boyu'ndan olduğu kitabında kayıtlıdır. Dil ve edebiyat araştırmacılarının üzerinde çalıştığı Dede Korkut Kitabı ise Oğuzname adı verilen destanî Türk hikâyelerini ihtiva eder. Kitabın bu şekilde anılmasının sebebi hikâyelerin tertipleycisi olarak Dede Korkut adındaki ozanlar pirinin görünmesidir. Kitaplarda toplanmış olan Oğuznamelerin Dede Korkut tarafından düzüldüğünün gösterilmesinden kaynaklanmaktadır (Özsoy, 2006: 1).

Eski Türk dinini unutmüş görünen ve henüz İslamiyet'i de tamamiyle benimsememiş bulunan Dede Korkut Oğuzları, umumiyetle din duygusu ile alakalı olmayan, sadece insanın kendi kuvvetine dayanan bir Alplık fikrine sahip bulunuyorlar (Kaplan, 2006: 21).

Dede Korkut Kitabı'nın değerini ifade etmek için, Türk edebiyatı tarihinin en büyük âlimi Prof. Dr. Fuat Köprülü'nün " Bütün Türk Edebiyatını terazinin biz gözüne Dede Korkut'u öbür gözüne koysanız, yine Dede Korkut ağır basar." sözünden daha güzel bir söz bulmak mümkün değildir. Dede Korkut Kitabı'nın bu yüksek değeri onun mahiyetinin tabii bir neticesidir (Ergin, 2013: 9).

Türk milletinin en büyük kültür varlıklarından biri olan Dede Korkut hikâyeleri, Türk kültürünün söze ve yazıya dönüşen bir yüzüdür. Dede Korkut bir millî destandır. Millî destanlar, taşıdıkları vasıflar dolayısıyla, bağlı oldukları dil ve edebiyat sahaları içinde daima müstesna bir yer işgal eder (Ergin, 2002: 5).

XIV., XV. yüzyıllarda yazıya geçirildiği kabul edilen Dede Korkut Hikâyeleri, Türk sosyo-kültürel yapısını aktarması, en eski Türk eposu olan Oğuzname'nin bir bölümü olması, destandan hikâyeye geçiş süresini göstermesi ve çeşitli açılardan Türk kültürüne ışık tutması bakımından edebiyatımızın en önemli eserlerinden biri olarak kabul edilir. Bu derece önemli bir eser olmasına karşın eserin yazarı, yazılış tarihi, olayları, mekânı ve kahramanları ile ilgili tartışmalar hâlâ devam etmektedir. Bu tartışmaların nedenleri arasında hikâyelerdeki zaman diliminin ve coğrafi alanın zenginliği, esere olan bakış açısı ve buna bağlı olarak eseri belirli bir zamana ve zemine oturtma kaygısı gibi çeşitli unsurlar sayılabilir (Öncül, 2008: 574-575).

Kahramanlık destanlarında güç, ululuk, yenilmezlik gibi ülkü olabilecek yönlerin sunulup tasvirlerinin yapıldığı herkesçe bilinmektedir. Topluma özellikle bu tür ülkülerin taşıyıcıları gereklidir (Abdullayev, 1995: 9).

İnsanlar yaşamlarını düzenleyen hikâyeler aracılığıyla hayatlarının anlamını şekillendirdiği dikkate alındığında eğitimin her kademesinde ve toplumsal yaşam içinde mutlaka karşılaşılan Dede Korkut hikâyelerinin ahlak açısından hangi mesajları verdiği oldukça önemlidir. İlk yaşlardan itibaren bireylere ahlaki değerler kazandırmaya yönelik olarak yapılabilecek etkinliklere rehberlik etmek ve bu süreçte çocuk ve yetişkin olmak

üzere her yaş grubunun ilgilendiği edebi ürünlerden yararlanmak, bu ürünlerde yer alan değerleri belirleyip, bu değerlerin günümüze kadar ulaşıp ulaşmadığını, evrensel bir nitelik kazanıp kazanmadığını belirlemek önemli görülmektedir. Kohlberg'in ahlak eğitimi yaklaşımı, tüm bu yönleriyle ele alınıp incelenmeye değer, son derece önemli bir konudur. Ayrıca bu yaklaşım, eğitim açısından öğretmenlerin uygulayabileceği örnek bir ahlak eğitim pratiği ortaya koyar. İşte bu nedenle, bu araştırmada tüm dünyada kabul görmüş olan Kohlberg'in ahlaki gelişim aşamaları dikkate alınarak Dede Korkut Hikâyeleri'nde görülen ahlaki gelişim aşamaları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Problem Cümlesi: Dede Korkut Hikâyeleri'nde hangi ahlaki gelişim basamakları yer almaktadır?

Yöntem

Bu araştırmanın yöntemi, olayları, olguları doğal koşulları içerisinde incelemeyi hedefleyen alan araştırması yöntemidir. Araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli, var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlar. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları, herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez. Önemli olan, bilinmek istenen şeyin gözlenip, belirlenebilmesidir (Karasar, 2002: 77). Bu çalışmada yazılı doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında incelenen konuyla ilgili olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı belgelerin analiz edilmesiyle veri sağlanmasına doküman incelemesi denilmektedir. Araştırma yapılan alanla ilgili pek çok bilgi görüşme ve gözlem yapmaya gerek kalmaksızın belge inceleme yoluyla elde edilebilir. Bu sayede araştırmacı zaman ve kaynak tasarrufu sağlamış olur. Hangi dokümanın önemli olduğuna ve veri kaynağı olarak kullanılabileceğine araştırma konusuna bakarak karar vermek gerekir. (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 188).

Verilerin Toplanması ve Analizi: Veriler, Muharrem Ergin'in, *Dede Korkut Kitabı*'ndan elde edilmiştir. Bu çalışmada Dede Korkut Hikâyelerinden en çok bilinen ve Milli Eğitim Bakanlığı Türkçe ders kitaplarında okutulan dört tanesi seçilmiştir; *Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı*, *Salur Kazanın Evinin Yağmalandığı Destanı*, *Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Destanı*, *Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Destanı*. Veri analizi, yaşadığınız deneyimi ve ondan ne öğrendiğinizi anlayabilmeniz için gördüğünüzü, duyduğunuzu ve okuduğunuzu düzenlemeyi içerir (Glesne, 2012: 252). Bu çalışmada *betimsel analiz* yöntemi kullanılmıştır. Bu yaklaşıma göre, elde edilen veriler daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 224). Her bir araştırmacı seçilen hikâyeleri okuyarak önceden belli olan temalar altında kodlamıştır. Çalışmaya bir süre ara verilerek aynı işlem tekrar edilmiştir.

Bu çalışmada, sonuçlarının güvenilirliğini sağlamak amacıyla iki önemli süreç gerçekleştirilmiştir. Birincisi veri analiz sürecinin (kavramsal kategoriye nasıl ulaşıldığı) detaylı bir şekilde açıklanması ikincisi ise araştırmada elde edilen kategorilere her biri için onu en iyi temsil ettiği varsayılan örnekler seçilerek bu örneklerle bulgular kısmında yer verilmesidir. Lecompte ve Goetz (1982), iç güvenirlik konusunda bazı stratejiler önermektedir. Bunlardan biri, toplanan verilerin öncelikle betimsel bir yaklaşımla doğrudan sunulmasına ilişkindir. Yani araştırmacı; görüşme, gözlem ve dokümanlar yoluyla elde ettiği verileri herhangi bir yorum katmadan okuyucuya sunmalı ve

yorumunu daha sonraya bırakmalıdır. Doğrudan alıntılarla yapılacak bu tür betimlemeler, araştırmacının daha sonra yapacağı yorumlara ve açıklamalara temel oluşturacaktır (Akt: Yıldırım ve Şimşek, 2008: 262). Diğer bir güvenirlik yöntemi olarak da, araştırmada ulaşılan kavramsal kategori altında verilen kodların söz konusu kavramsal kategorileri temsil edip etmediğini teyit etmek amacıyla birbirinden bağımsız iki araştırmacının kodları ve kodlara ilişkin kategorileri karşılaştırılmıştır. İki araştırmacının görüşlerinin karşılaştırılması sonucu elde edilen kodlayıcılar arası güvenirlik. 85 (Güvenirlik=görüş birliği/görüş birliği+görüş ayrılığı) olarak hesaplanmıştır (Miles ve Huberman, 1994). Ayrıca iki araştırmacı arasında görüş ayrılıklarının olduğu kodlar üzerine tartışılarak bahsi geçen kodlar uygun kategoriler altına yerleştirilmiştir. Ayrıca her bir kodun frekansları ve yüzdeleri tablolar halinde sunulmuş ve bu doğrultuda bulgular yorumlanmıştır.

Bulgular

Tablo: 1. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı

Kategoriler	Anne	Oğul	Dirse Han	Bayındır Han	Oğuz Beyleri	Bayındır Hanın Yiğitleri	Dede Korkut
I.Gelenek Öncesi Düzey							
1.Ceza ve İtaat Eğilimi			XXX		X		X
2.Aşama: Araçsal İlişkiler Eğilimi						XXXXX	
II. Geleneksel Düzey							
3.Kişilerarası Uyum Eğilimi	XX	XXXX					
4. Kanun ve düzen Eğilimi			XXX		X		
III.Gelenek Sonrası Düzey							
5. Sosyal Sözleşme Eğilimi							
6. Evrensel Ahlak İlkeleri Eğilimi							

Kohlberg'in ahlak gelişim kuramına göre *Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı* adlı hikâyeyi incelediğimizde en fazla *Kişilerarası Uyum Eğilimi* dönemini görmekteyiz; *Oğlan yumruğu ile boğanın alnına kıyasıya tutup vurdu. Boğa geri geri gitti. Boğa oğlana sürdü tekrar geldi. Oğlan yine boğanın alnına yumruğu ile sert vurdu.*

Oğlan bu sefer boğanın alnına yumruğunu dayadı, sürdürü meydanın başına çıkardı. Boğa ile oğlan bir hamle çekiştirler (s. 25). Babam at koşturuşuma baksın kıvansın, ok atışıma baksın güvensin, kılıç çalışıma baksın sevin sin diyordu (s. 28). Bu cümleler *Boğaç Han'ın* iyi çocuk olarak babası tarafından onaylanmak istediğini ifade ederken ahlaki gelişiminin de Kişilerarası Uyum Eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Hikâyenin en başında ise *Ceza ve İtaat Eğilimi* dönemini görmekteyiz; *Bir yere ak otağ, bir yere kızıl otağ, bir yere kara otağ kurdurmuştu. Kimin ki oğlu kızı yok, kara otağa kondurun, kara keçe altına döşeyin, kara koyun yahnisinden önüne getirin, yerse yesin, yemezse kalksın gitsin demiştir. Oğlu olanı ak otağa, kızı olanı kızıl otağa kondurun, oğlu kızı olmayana Allah Teâlâ beddua etmiştir, biz de beddua ederiz, belli bilsin demiş idi (s. 21).* Bu evrede Bayındır Han'ı görmekteyiz. Bayındır Han çocuğu olmayanları, üremeyenleri Tanrı'nın lanetledikleri olarak görür. Allah Teâlâ beddua etmiştir, biz de beddua ederiz cümlesiyle otoriteye uygun davrandığını göstermektedir. Ahlaki davranışlar incelendiğinde bu evrede en fazla *Boğaç Han'ın* babası Bayındır Han'ın tepkide bulunduğu görülmektedir. "Bayındır Han seni çağırır, sana müthiş gazap eyler, böyle oğul senin nene gerek, böyle oğul olmaktan olmamak daha iyidir, öldürsene dediler. Dirse Han varın getirin, öldüreyim, dedi." Bu dönemde kurallar, başkaları tarafından konur. Kişi, sadece otoriteye uyar ve cezalandırılmaktan kaçınır. Genellikle olayların dış görünüşüne ve ortaya çıkan zararın büyüklüğüne bakarak karar verirler. Onlar için olayların gerisinde nedenler önemli değildir. Etkinliğin fiziksel sonuçları, etkinliğin kötü ya da iyi olduğunu belirler. Bayındır Han da cezadan kaçmak adına oğlunu öldürmeyi göze alarak *Ceza ve İtaat Eğilimi* olarak adlandırılan 1. Evreye göre davranmaktadır.

Araçsal ilişkiler eğilimini ise en fazla Bayındır Han'ın Yiğitlerinde görmekteyiz; *Oğlan tahta çıktı, babasının kırk yiğidini anmaz oldu. O kırk yiğit haset eylediler, birbirine söylediler: Gelin oğlanı babasına çekiştirelim. Olur ki öldürür, gene bizim izzetimiz hürmetimiz onun babasının yanında hoş olur, ziyade olur dediler (s. 26). O kırk namertler bunu duydular, ne eyleyelim diye konuştular. Dirse Han eğer oğlancığını görürse, bırakmaz bizi hep öldürür dediler. Gelin Dirse Han'ı turalım, ok ellerini ardına bağlayalım, kıl sicim ok boynuna takalım, alıp kafir ellerine yönelelim diyerek. Dirse Han'ı tuttular. Ak ellerini ardına bağladılar, kıl sicim boynuna taktılar, ok etinden kan çıkıncaya kadar dövdüler (s. 33).*" Kırk yiğit kendi çıkarlarına uygun düşmediği için kıskançlık ve fitne duygularıyla baba ve oğul arasındaki ilişkiye zarar vererek bu kategoride yer almıştır. Bu aşamada kişilerin sadece kendi istekleri ve gereksinimlerinin karşılanması önemlidir. Diğer bireylerle olan ilişkilerinde onların gereksinimlerinin de farkındadırlar; fakat yine de kendi çıkarları ön plandadır.

Yine kanun ve düzen eğilimi kategorisinde en fazla Dirse Han'ı görmekteyiz. "Oğuz beyleri gelip oğlanın basma toplandılar, aferin dediler. Dedem Korkut gelsin, bu oğlana ad koysun, beraberine alıp babasına varsın, babasından oğlana beylik istesin, taht alı versin dediler. Çağırdılar. Dedem Korkut gelir oldu. Hey Dirse Han beylik ver bu oğlana

Taht ver erdemlidir. Dirse Han oğlana beylik verdi taht verdi (s. 26). Görüyor musun Dirse Han neler oldu, murada maksuda ermesin, senin oğlun kötü çıktı hayırsız çıktı, kırk yiğidini yanına aldı, kudretli Oğuz'un üstüne yürüyüş etti, nerede güzel ortaya çıktı ise çekip aldı, aksakallı ihtiyarın ağzına sövdü, ak bürçekli kadının sütünü çekti, akan

duru sulardan haber geçer, çapraz yatan Ala Dağ'dan haber aşar, hanlar hanı Bayındır'a haber varır, Dirse Han'ın oğlu böyle görülmemiş şey yapmış derler, gezdiğinden öldüğün daha iyi olur (s. 26). Bu dönemde doğru davranış, sosyal düzene ve otoriteye uygun olarak kişinin görevini yerine getirmesidir. Artık akran gruplarının kurallarının yerini, toplumsal kurallar ve kanunlar almıştır. Kanunlara hiç sorgulanmaksızın uyulmalıdır. Uymayanlar ise kesinlikle hoş görülmezler. Yetişkinlerin çoğunun bu dönemde olduğu varsayılır. Görüldüğü gibi "aksakallı ihtiyarın ağzına sövdü, ak bürçekli kadının sütunu çekti" cümlesiyle Dirse Han'ın toplum kurallarına, toplumun önde gelen kişilerine ve beyine (Bayındır Han) olan hassasiyeti vurgulanmıştır.

5. ve en az görülen *sosyal sözleşme eğilimi* kategorisine; *Dirse Han yerinden kalktı, der: Kalkarak yiğitlerim yerinizden doğrulun, bu garaip bana ya bendendir ya hatundandır dedi* (s. 22) cümlesiyle *Dirse Han* girmiştir. Toplumsal kuralların ve değerlerinin göreceli olduğunu düşünerek bunları eleştirci bir şekilde incelerler. Kanunların demokratik olarak değiştirilebileceği ilkesine sahiptirler. Bu dönemde insan hakları, özgürlük gibi kavramlar bireyin değerler sisteminde önemli yer tutar. Dirse Han Bayındır Han'ın kurallarına karşı çıkarak ve sofrasında oturmuyarak koyduğu kuralları eleştirilmiştir. 6. kategori olan Evrensel Ahlak İlkeleri Eğilimi ise hikâyede görülmemektedir.

Tablo: 2. Salur Kazanın Evinin Yağmalandığı Destanı

	Salur Kazan	Çoban	Kâfirler	Ana	Oğul Uruz	Oğuz Beyleri
I. Gelenek Öncesi Düzey						
1.Ceza ve İtaat Eğilimi			XXX			X
2. Araçsal İlişkiler Eğilimi	XX		X			
II. Geleneksel Düzey						
3. Kişilerarası Uyum Eğilimi	XX	XXXXX		X	X	0
4. Kanun ve Düzen Eğilimi	X	X			X	
III. Gelenek Sonrası Düzey						
5. Sosyal Sözleşme Eğilimi						

Tabloda görüldüğü gibi bu hikâyede de en fazla *Kişilerarası Uyum Eğilimi* dönemini görmekteyiz. Kahramanlar arasında Çoban bu evrede sıkça görülmüştür; *Altı yüz kâfir de benim üzerime geldi, iki kardeşim şehit oldu, üç yüz kâfir öldürdüm gaza ettim, semiz koyun zayıf toklu senin kapından kâfirlere vermedim, üç yerden yaralandım, kara başım bunaldı, yalnız kaldım, suçum bu mudur? (s.45). Ölürsem senin uğruna öleyim, Allah Teâlâ kor ise evini ben kurtarayım (s. 46).* Bu dönemde diğer insanların beklentilerine; özellikle de özdeşleştikleri özel insanları ve genel toplumsal düzenin beklentilerine uymak esastır. İçinde bulundukları grubun gereksinimlerini bazen kendi gereksinimlerinden üstün tutarlar ve grubun isteklerine uygun davranmaya özen gösterirler. Sosyal düzeni destekleme ve sadakat önemlidir. Çoban, birçok zorluk yaşamasına rağmen Salur Kazan'a sadakatini göstermiştir.

Hikâyede kâfirlerin bulunduğu dönemi ise hem *ceza ve itaat eğilimi* hem de *araçsal ilişkiler eğilimi* olarak karşımıza çıkmaktadır; *“Kâfir der: Beyler, Kazan'ın tavlâ tavlâ koç atlarına binmişiz, altın akçasını yağmalamışız, kırk yiğit ile oğlu Uruz'u esir etmişiz, katar katar develerini yedekte çekmişiz, kırk ince belli kız ile Kazan'ın helâllisini tutmuşuz, bu darbeleri biz Kazan'a vurmuşuz” dedi. Kâfirin biri der: “Kazan Bey'de bir öcümüz kaldı.” Şöklî Melik der: “Bre asilzade ne öcümüz kaldı?” Kâfir der: “Kazan'ın Kapulu Derbendi'nde on bin koyunu vardır, şu koyunları da getirsek Kazan'a büyük darbe vurmuş olurduk” dedi (s.39).* Kâfirlerin de Kazan'a verdikleri zararlarla övünmeleri *Ceza ve itaat eğiliminde* olayların dış görünüşüne ve meydana gelen zararın büyüklüğüne bakarak karar verilmesi ve bütün sorunlara fiziki cezalarla çözüm aranmasına örnektir. Ayrıca *“Kazan Bey'de bir öcümüz kaldı” cümlesiyle de göze göz, dişe diş* “Her şey karşılıklıdır” anlayışı var olduğundan *araçsal ilişkiler eğilimi* görülmektedir.

Kazan fikreyledi, der: “Eğer çoban ile varacak olursam kudretli Oğuz beyleri benim başıma kakınç kakarlar, çoban beraber olmasa Kazan kâfiri yenemezdi derler” dedi. Kazan'a gayret geldi. Çobanı bir ağaca sara sara muhkem bağladı, kalktı yürüyüverdi (s.39). Salur Kazan'ın bu sözleri diğer insanların beklentilerine; özellikle de özdeşleştikleri özel insanların ve genel toplumsal düzenin beklentilerine uyma isteğinin bir göstergesidir. Bu davranış biçim Salur Kazan'ın kanun ve düzen eğiliminde olduğunu ifade etmektedir.

Hikâyede araçsal ilişkiler eğilimi döneminde sadece Salur Kazanı görmekteyiz; *Atından indi, çobanın ellerini çözdü, alnından bir öptü. Der: “Allah benim evimi kurtaracak olursa seni tavlacı başı eyleyeyim” dedi. İkisi yola girdi (s.39).* Maddi eşitlik ilkesi, bu dönemde adalet anlayışının en belirgin göstergesidir. “Bana bir şey yap, ben de senin için bir şey yaparım” anlayışı vardır. Salur Kazan'ın çobanına vaatleri araçsal ilişkiler eğiliminde olduğunun göstergesidir.

Tablo: 3. Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Destanı

	Deli Dumrul	Azrail	Hak Teâlâ	Baba	Ana	Eş
I. Gelenek Öncesi Düzey						
1. Ceza ve İtaat Eğilimi	XXX	XX	XX			
2. Araçsal İlişkiler Eğilimi	X	XXX		X		
II. Geleneksel Düzey						
3. Kişilerarası Uyum Eğilimi	X					
4. Kanun ve düzen Eğilimi						
III. Gelenek Sonrası Düzey						
5. Sosyal Sözleşme Eğilimi	XX					
6. Evrensel Ahlak İlkeleri Eğilimi						

Bu hikâyede ise diğer iki hikâyeye göre *Kişilerarası Uyum Eğilimi* döneminin değil de *Ceza ve İtaat Eğilimi* döneminin frekansının yüksek olduğunu görmekteyiz. Öykü Dumrul'un yüz kırk yıllık, sınırlı 'bilinçli yaşamı' nın başlangıcını anlatmaktadır. Kendisinde tümgüçlülük vehmeden Dumrul için, ölebileceği, ölüme yenilebileceği düşüncesi çok uzaktır ölümle karşılaştığında ise eski yaşam kaynağına (ana-babasına) dönerek yaşamını yenileyebileceği fantezisi taşımaktadır. (Saydam, 2011: 174-175)

Meğer hanım, Oğuz'da Duha Koca oğlu Deli Dumrul derlerdi bir er var idi. Bir kuru çayın üzerine bir köprü yaptırmıştı. Geçeninden otuz üç akçe alırdı, geçmeyeninden döve döve kırk akçe alırdı. Bunu niçin böyle ederdi? Onun için ki benden deli, benden güçlü er var mıdır ki çıksın benimle savaşınsın der, benim erliğim, bahadırılığım, kahramanlığım, yiğitliğim Ruma, Şama gitsin, ün salsın der idi (s.113)., sözleriyle Deli Dumrul, Hak Teâlâ'ya Dumrul'un sözü hoş gelmedi. Bak bak, bre deli kavat benim birliğimi tanımıyor, birliğime şükür kılmıyor, benim ulu dergâhımda gezsın benlik eylesin dedi. Azrail'e buyruk eyledi kim ya Azrail, var ve o deli kavatın gözüne görün, benzini sarart, dedi, canını hırıldat al dedi (s.113-114). Sözleriyle de Hak Teâlâ ceza ve itaat eğilimi dönemine girmiştir. Bu evrede kurallar nasıl gerektiriyorsa, otorite nasıl istiyorsa ona uymak gerekir. Uygun davranılmadığı zaman yanlış davranılmıştır ve karşılığı cezadır. Deli Dumrul koyulan kurallara uymadığından cezalandırılmayı hak etmiştir.

Bu hikâyede araçsal ilişkiler eğilimi döneminde en fazla Azrail görülmektedir; *Azrail der: Bre Deli Dumrul Allah Taala'nın emri böyle oldu ki Deli Dumrul canı yerine can bulsun, onun canı azat olsun dedi* (s.117). Araçsal ilişkiler eğiliminde birey alışverişin adil olması gerektiğine inanır. Azrail “*Deli Dumrul canı yerine can bulsun*” sözüyle “Bana bir şey yap, ben de senin için bir şey yaparım” anlayışı göstermiştir.

Kişilerarası uyum eğilimi döneminde Deli Dumrul ve eşini görmekteyiz,

Deli Dumrul: *Yüksek yüksek kara dağlarım sana yaylak olsun*

Soğuk soğuk sularım sana içme olsun

Tavla tavla -koç -atlarım 'sana binek olsun

Penceresi altın otağım sana gölge olsun

Katar katar develerim sana yük taşıyıcı olsun

Ağıllarda beyaz koyunum sana şölen olsun

Gözün kimi tutarsa

Gönlün kimi severse

Sen ona var

iki oğlancığı öksüz koyma (s.120).

Eş: Arş şahit olsun sekizinci kat gök şahit olsun

Yer şahit olsun gök şahit olsun

Kadir Tanrı şahit olsun

Benim canım senin canına kurban olsun (s.121)

Azrail'in canını istemesiyle kendi canının yerine başka bir can arayan Deli Dumrul önce anne ve babasından canlarını ister. Fakat onlar vermeye razı olmaz. Ardından eşinin yanına can istemek için değil sadece durumu anlatmak için gider. Eşinin canını istemeğe kıyamaz. Durumu öğrenen eşi ise canını vermeğe razıdır. Bu durum karşısında söylenen sözler kişilerarası uyum eğilimi dönemine girmektedir. Bu evrede birey durumları başkaları açısından görebilme, çevresinde bulunanların hissettiklerini dikkate alma özelliğini kazanılır. Bunun sonucunda iyi niyetli olmak' önem kazanır. Güven, sadakat, saygı, karşılıklı ilişkilerin devamlılığı ve minnettarlık önemlidir. İyi bir eş diğeri için fedakarlık yapmalıdır mantığıyla karısı kendi hayatlarını diğeri için vermesi ve Deli Dumrul'un eşine kıyamaması kişilerarası uyum eğilimi dönemine ait bir davranıştır.

Bu hikâyede Deli Dumrul'u sosyal sözleşme eğilimi döneminde iki defa görmekteyiz; *Deli Dumrul der: Bre yiğidinizi kim öldürdü? Dediler: Vallah bey yiğit, Allah Teala'dan buyruk oldu, al kanatlı Azrail o yiğidin canını aldı. Deli Dumrul der: Bre, Azrail dediğiniz ne kişidir ki adamın canını alıyor, ya kadir Allah, birliğin varlığın hakkı için Azrail'i benim gözüme göster, savaşıyım, çekişeyim, mücadele edeyim, güzel yiğidin canını kurtarayım, bir daha güzel yiğidin canını almasın dedi. Çekildi döndü Deli Dumrul evine geldi* (s.113). *Ben seni öldüreyim, güzel yiğidin canını kurtarayım dedi* (s.115). Tanımadığı bir kişi için Azrail ile savaşmayı göze alması Deli Dumrul'un sosyal sözleşme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Bu dönemin temel davranış biçimi yaşama, özgürlük gibi temel hak ve özgürlüklerini çoğunluğun görüşüne ters düşse bile korumaktır. Ayrıca, insan hakları, özgürlük gibi kavramlar bireyin değerler sisteminde önemli yer tutar.

Tablo: 4. Basat'ın Tepegözü Öldürdüğü Destanı

	Basat	Tepegöz	Aruz Koca	Çoban	Peri Kızı	Yaşlı Kadın	Dede Korkut
I. Gelenek Öncesi Düzey							
1.Ceza ve İtaat Eğilimi		X					
2. Araçsal İlişkiler Eğilimi		X					X
II. Geleneksel Düzey							
3. Kişilerarası Uyum Eğilimi	XXXXX						
4. Kanun ve Düzen Eğilimi	XX						X
III. Genelek Sonrası Düzey							
5. Sosyal Sözleşme Eğilimi							
6. Evrensel Ahlak İlkeleri Eğilimi			X				

Basat'ın Tepegözü öldürdüğü destanında en fazla kişilerarası uyum eğilimi dönemini görmekteyiz; *Basat der: Beyler kardeş uğruna Tepegözle buluşacağım, ne buyurursunuz (s.156)? Tepegöz'ün peri anası gelip oğlunun parmağına bir yüzük geçirdi, oğul sana ok batmasın, tenini kılıç kesmesin dedi (s.154). Yaşlı kadıncağız der: Basat şimdi akından geldi, varayım belki bana bir esir verir, oğlancığımı kurtarırım dedi (s.155).*

Basat der:

Bre kavat ak sakallı babamı ağlatmışsın

İhtiyarcık ak bürçekli anamı sızlatmışsın

Kardeşim Kıyanı öldürmüşsün

Akça yüzlü yengemi dul eylemişsin

Ela gözlü bebekleri öksüz koymuşsun

Bırakır mıyım seni (s.161)

Tepegöz'ün peri anasının Tepegözü, Yaşlı kadının oğlunu ve Basat'ın ailesini koruma çabası yakın çevreyi memnun eden, onlara yardımcı olan ya da onlar tarafından takdir görmeyi hedefleyen kişilerarası uyum eğilimini yansıtır. İsmi geçen kahramanların tamamı aile üyelerine veya çocuklarına yardım etmeyi ya da onları mutlu etmeyi amaçlamaktadırlar.

Öyküde çobanın davranışı Ceza ve itaat eğilimine örnektir. “Çoban peri kızının birini tuttu. Tamah edip derhal temasta bulundu. Koyun ürkmeye başladı. Çoban koyunun önüne koştu. Peri kızı kanat vurup uçu, (s.153). Çobanın içine korku düştü. Amma, kızın derdinden, benzi sarardı. Zamanla Oğuz yine yaylaya göçtü. Çoban gene bu pınara geldi. Gene koyun ürktü. Çoban ileri vardı. Gördü ki bir kütle yatıyor, parıl parıl parlıyor. Peri kızı geldi, der: Çoban emanetini gel al, amma Oğuz'un başına felaket getirdin dedi. Çoban bu kütle görünce dehşete düştü. Geri döndü, sapan taşına tuttu. Vurdukça büyüdü. Çoban kütleyle bıraktı kaçtı.” Birey bu dönemde kurallara inandığı için değil cezadan kaçmak için kurallara uyar. Otorite yoksa yasak davranış yapılır. Çoban olayın iyiliği veya kötülüğünü ahlaki olarak sorgulamamış, gönüllü olmayan peri kızına cinsel istismarda bulunmuştur. Kendisine verilen cezadan kaçınmıştır.

Araçsal ilişkiler eğilimini de Dede Korkut ve Tepegöz karşımıza çıkarmakta; *Dedem Korkut'u Tepegöz'e gönderdiler. Geldi selam verdi, der: Oğul Tepegöz, Oğuz elinde perişan oldu, bunaldı, ayağının toprağına beni attılar, sana haraç verelim derler dedi (s.155).*

Tepegöz bir daha söylemiş der:

Ak sakallı yaşlıları çok ağlatmışım

Ak sakalının bedduası tutmuş olacak gözüm seni

Ak bürçekli ihtiyarcıkları çok ağlatmışım

Gözünün yaşı tutmuş olacak gözüm seni

Bıyıcığı kararmış yiğitcikleri çok yemişim

Yiğitlikleri tutmuş olacak gözüm seni (s.162). Saf Çıkarıcı Eğilim - Pazaryeri Ahlakı olarak da adlandırılan Araçsal ilişkiler eğilimi döneminde bireycilik ve çıkara dayalı alış - veriş ön plandadır. Dedem Korkut'un Tepegöz'e daha fazla zarar vermemesi için haraç vermeyi kabul etmesi ve Tepegöz'ün başına gelenlerin daha önce yaptıklarının bedeli olduğunu düşünmesi araçsal ilişkiler eğiliminde olduklarını ifade etmektedir.

İncelenen dört hikâyeden sadece “Basat'ın Tepegözü Öldürdüğü Destanı” içinde “evrensel ahlak ilkeleri eğilimi” dönemini görmekteyiz. Hikâyede, Aruz Koca herkesin korktuğu normal olmayan bir bebeği alarak büyütme ister; *İçinden bir oğlan*

çıktı, gövdesi adam, tepesinde bir gözü var. Aruz aldı bu oğlanı eteğine sardı. Der: Hanım bunu bana verin, oğlum Basat ile besleyeyim dedi (s.153).

Aruz Tepegözü aldı evine getirdi. Buyurdu, bir dadı geldi. Memesini ağzına verdi. Bir emdi, olanca sütünü aldı, iki emdi kanını aldı, üç emdi canını aldı. Birkaç dadı getirdiler, helak etti. Görüler olmuyor sütle besleyelim dediler. Günde bir kazan süt yetmiyordu (s.153). Evrensel ahlak ilkeleri eğilimi, ahlaki gelişim açısından ulaşılabilecek son noktadır. Birey, ahlak ilkelerini kendisi seçip oluşturur ve bunlara uygun davranır. Burada bireyin benimsediği ahlak ilkeleri; insan hakları, bütün insanların eşitliği, adalet gibi soyut ve evrensel düzeyde ahlak ilkeleridir. Aruz Koca'nın herkesin korktuğu normal olmayan bir bebeği büyütmek ve yaşatmak istemesi, her ne olursa olsun yaşamaya hakkı olduğunu düşünmesi evrensel ahlak eğilimini göstermektedir.

Çalışmaya konu olan Dede Korkut Hikâyeleri dikkate alındığında ahlaki gelişim dönemlerinden en fazla Kişilerarası Uyum Eğiliminin vurgulandığı görülmektedir. Bu durum hikâyelerin yöneldiği hedef kitle bağlamında düşünüldüğünde kolektif bir bilinç inşa edilmesine dönük mesajlar içermesi oldukça doğaldır. Hikâyelerin muhatabı olan kitlenin yaş durumu dikkate alındığında ve hikâyelerin eğitici rolleri göz önünde bulundurulunca verilen mesajlarda da toplumsal uyumu sağlamaya dönük iyi vatandaş olabilmenin önemi ön plana çıkarılmıştır. Çünkü toplumsal yaşantıda uyum sağlanabilmesi birtakım kolektif ilkelerin içselleştirilmesiyle orantılıdır. Hikâyeler de bu noktada uyumu kolaylaştıran örneklerle doludur. Toplumsal uyumun ve uzlaşının sağlanmasının aracı da iyi vatandaş olmaktan geçmektedir. Bu nedenle hikâyelerde kişiler arası uyum eğiliminin ön planda olması da oldukça doğaldır.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde görülen ikinci eğilim ise İtaat ve Ceza Eğilim dönemidir. Hikâyelerde "Aferin, iyi çocuk, iyi eş, iyi lider, iyi kardeş" dedirtmeye yönelik davranışlar sergilenir. Büyüklerini, otoriteleri memnun edecek şekilde davranırlar. İyi niyetlidirler. İyi davranarak tasvip (kabul) görme arzusu ağır basmaktadır. Bu davranış biçimi cezalandırılmaktan korkulduğu için kurallara uyuma ve dışardan dayatılan kurallar dikkate alınma biçiminde kendini gösterir. Aslında bu durumda bir noktada toplumsal uyumun sağlanmasına dönük bir içeriğe sahiptir. Çünkü uyumu sağlamanın yolu birtakım kuralları içselleştirmekten geçmektedir. Toplumsal olarak onaylanan normlara bireylerin uymasını sağlamak için hikâyelerde otoritenin ön gördüğü uyma davranışını sağlamaya dönük mesajlar söz konusudur.

Aslında bu mesajları itaat ve ceza bağlamında değerlendirmek yanıltıcı da olabilir. Mesajların yöneldiği temel amaçlar ve de mesajların verildiği kitlenin kendi doğal bağlamı dikkate alındığında kolektif bir bilincin inşası ve toplumsal bütünlüğü sağlamanın bir aracı olduğu görülecektir.

Genel hatlarıyla değerlendirildiğinde incelenen hikâyelerde gelenek öncesi ve geleneksel düzey davranışların daha fazla işlendiği ancak gelenek ötesi davranışlara dönük mesajların sayıca az olduğu görülmektedir. Anne babaya saygı, namus kavramının önemi, sevdiklerine karşı fedakârlık, yiğitlik, mertlik gibi kavramların ön plana çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Ancak hikâyelerin yazıldığı dönem ve kendi bağlamı dikkate alındığında toplumsal olarak yöneldiği hedefler bağlamında

kendi içinde tutarlılığı olan bir mahiyet arz etmektedir. Öte yandan geleneksel düzeyin ortaya koymuş olduğu ahlak ilkelerini içselleştirmeden bir üst aşamaya geçmekte çok gerçekçi görülmemektedir. Hikâyeler bu kapsamda gelenek ötesi düzeye geçişin bir ön koşulu olarak da okunabilir.

Dede Korkut Hikâyeleri'nin toplumsal hakları ve doğruları bilinçli olarak aramak, bireysel hakları, özgürlükleri savunmak, eşitlik, adalet ve insan haklarına sıkı sıkıya bağlı olmak, demokratik işlemler ve ortak kararlar yoluyla kuralları değiştirebilme bilincinin çok fazla verilmediği görülmektedir. Okul kitaplarına seçilen okuma parçalarının, yalnızca okumayı geliştirmekle kalmadığı, gençlerin kişiliklerini, ahlaki yapılarını geliştirmeyi ve sosyal uyumlarını da belli ölçülerde geliştirmeyi hedeflendiği dikkate alındığında öğrencilerin kullanacakları kitapların seçiminde göz önünde bulundurmaları gereken bazı ölçütler vardır. Bunlar: (1) bireyin/grubun gelişim düzeyine, (2) ilgi düzeyine, (3) okuma düzeyine, (4) anlama ve algılama düzeyine ve (5) amaca uygun olmalıdır. Ayrıca seçilen kitabın niteliği ve edebi değeri dikkate alınmalıdır. Seçilen kitabın kapak düzeninden yazı puntosuna, sayfa düzeninden basım kalitesine ilişkin özellikleri incelenmeli, hatta yazarı ve edebi değeri de sorgulanmalıdır. Seçilen kitaptaki kahraman ya da diğer figürler bireyin/bireylerin karakterleriyle özdeşleşebilmelidir (Öner, 2007:145-146). Bu sebeple Dede Korkut Hikâyeleri'nin "orijinal haliyle" ilköğretim dönemi çocuklarının ahlaki gelişimlerine çok fazla olumlu katkılar sunduğu düşünülmesi de gerek üslup ve dil özellikleri gerekse dönemin sosyal ve iktisadi hayatı, aile ve toplum yaşantısı gibi birçok hususla ilgili verdiği bilgiler açısından değeri ve önemi tartışılmazdır.

KAYNAKÇA

- ABDULLAYEV, Kemal. (1995) **Gizli Dede Korkut**. Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları.
- BEE, Helen. ve BOYD, Denise. (2009). **Çocuk Gelişim Psikolojisi**. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- CAN, Gürhan. (2017). **Kişilik Gelişimi**, (Ed.)Binnur Yeşilyaprak, Eğitim Psikolojisi, Gelişim- Öğrenme-Öğretim, Pegema Yay., Ankara 2006, Ss. 135-140.
- COREY, G. (2005). **Psikolojik Danışma, Psikoterapi Kuram ve Uygulamaları**. Ankara: Mentis Yayıncılık.
- ÇAM, Zekeriya & ÇAVDAR, Duygu ve SEYDOOĞULLARI, Sedef.& Çok, Figen. (2012). **Ahlak Gelişimine Klasik ve Yeni Kuramsal Yaklaşımlar**. Kuram Ve Uygulamada Eğitim Bilimleri. 12 (2).1211-1225
- ÇİNEMRE, Semra. (2013). Bir Ahlak Eğitimcisi Olarak Lawrence Kohlberg. **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** Cilt: 22, Sayı: 1, S. 143-164
- DEVECİ, Handan, BELET, Dilek ve TÜRE, Hatice. (2013). Dede Korkut Hikâyelerinde Yer Alan Değerler **Www.Esosder.Org Electronic Journal Of Social Sciences** 12, 46 (294-321).

- DYCK, T. (2000). *Narrative Therapy With Individual Adults*. Unpublished Master Dissertation. University Of Manitoba. Winnipeg, Monitoba, Canada.
- ERGİN Muharrem, *Dede Korkut Kitabı*, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 2013.
- ELÇİN Şükrü, *Halk Edebiyatı Araştırmaları II*, Ankara, Akçağ Yayınları, 1997.
- FLEMİNG, J. S. (2006). 7. *Piaget, Kohlberg, Gilligan, And Others On Moral Development*.
- GEE, P. J. (1999). *An Introduction To Discourse Analysis: Theory And Method*. London: Routledge.
- GLESNE, Corrine (2012). *Nitel Araştırmaya Giriş*. (Çeviri editörleri: Ali Ersoy ve Pelin Yalçinoğlu), Ankara: Anı Yayıncılık.
- JAMES R. Rest, Darcia Narv Ez.(1994). *Moral Development İn The Professions: Psychology And Applied Ethics*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers. New Jersey.
- KAPLAN Mehmet, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2006
- KARASAR, Niyazi (2002). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri (Kavramlar, İlkeler, Teknikler)* Ankara: Nobel yayınları.
- MİLES, B. Matthew and HUBERMAN, M. A. (1994). *Qualitative Data Analysis*. London: Sage Publication.
- ÖNER, Uğur. (2007). BİBLİYOTERAPİ. Çankaya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, *Journal of Arts and Sciences* .7 133-150
- ÖNCÜ, Hüseyin. (2012). BİBLİYOTERAPİ YÖNTEMİNİN OKULLARDA PSİKOLOJİK DANIŞMA VE REHBERLİK AMACIYLA KULLANILMASI. *Gazi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık*.16 (1).147-170
- ÖNCÜL, Kürşat. (2008). "Dede Korkut Hikayelerinde Savaşçı Kadın Tipi ve Animus Kavramı" *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume* 3/2 Spring 2008
- ÖZSOY Bekir Sami, *Dede Korkut Kitabı*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2006.
- SANCHEZ, T. R. (1998). Using Stories About Heroes To Teach Values. *ERIC Document Reproduction Service No. ED 424190*.
- SAYDAM, M. Bilgin, Deli Dumrul'un Bilinci, İstanbul, Metis Yayıncılık, 2011
- SMETANA, Judith. G. (2011). *Adolescents, Families And Social Development: How Teens Construct Their Worlds*. Uk: Wiley-Blackwell.
- SENEMOĞLU, N. (2005). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim: Kuramdan Uygulamaya*. (11. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- TORUN, Y. (2011). Dede Korkut Hikâyelerinde Barınma İle İlgili Sözler Ve Bu Sözlerin Birliktelik Kullanımları Üzerine. *Turkish Studies*. International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic, 6 (3), 1251-1263.

TAYLI, Aslı. (2015). <https://www.google.com.tr/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=utf-8#Q=Ahlak+Geli%C5%9fimi+Pdf>.Erişim.15.07.2016

YAHAYA, Azizi Hj.(2017). Theory Of Moral Development. Faculty Of Education University Technology Malaysia [Http://eprints.utm.my/5991/1/Aziziyahteori.Pdf](http://eprints.utm.my/5991/1/Aziziyahteori.Pdf) (Erişim:03.01.2017)

YILDIRIM, Ali ve ŞİMŞEK, Hasan (2008). **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**. Ankara: Seçkin Yayıncılık.